

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

1. Ιστορικό πλαίσιο

Δύο έννοιες που βρίσκονται σε στενή σχέση και που ή μία αλληλοσυμπληρώνει την άλλη είναι ο πολιτισμός και το φυσικό περιβάλλον. Οί άνθρωποι κοινοίτητες υπάρχουν και δημιουργούν μέσα στή φύση· εάν αυτές δεν σεβαστούν τούς φυσικούς πόρους, τότε δημιουργούνται αρνητικές συνέπειες για τήν ύπαρξη του ίδιου του πολιτισμού που έχει παραχθεί.

Βέβαια, υπό τήν ευρεία έννοια του πολιτισμού συμπεριλαμβάνουμε όλα τά πολιτισμικά μοντέλα που έχουν παραχθεί ανά τούς αιώνες στόν πλανήτη και τά όποια έχουν τό καθένα τόν δικό του τρόπο σχέσης, προστασίας ή καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος.

Στήν προκειμένη περίπτωση θά εξεταστεί ή σχέση φυσικού περιβάλλοντος και ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι ένας από τούς μεγαλύτερους πολιτισμούς στόν κόσμο και έχει ίσως τή μεγαλύτερη συμβολή στή διαμόρφωση αυτού που ονομάζουμε σήμερα *σύγχρονος παγκόσμιος πολιτισμός*. Διαμορφώθηκε μέσα από τήν άνθηση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, που βρήκε συνεχιστή του τόν ρωμαϊκό, αλλά και όλους εκείνους τούς πολιτισμούς που προέκυψαν στήν ευρωπαϊκή ήπειρο από τό μεσαιωνικά χρόνια μέχρι τή σύγχρονη εποχή. Επίσης, ένας άλλος μεγάλος πυλώνας του ευρωπαϊκού πολιτισμού ήταν ή εμφάνιση και ή εξάπλωση του Χριστιανισμού που έδωσε ένα νέο νόημα και τρόπο ζωής σέ ό,τι προϋπήρχε και σέ ό,τι παράχθηκε πολιτισμικά μετέπειτα.

Ο πολιτισμός πάντοτε αναφέρεται στίς αξίες, στάσεις, νοήματα και κώδικες επικοινωνίας που ένστερνίζονται και κάνουν πράξη ζωής τά μέλη μικρών ή μεγάλων ανθρώπων ομάδων, γνωρίζοντας ότι στό κέντρο τής ζωής βρίσκεται τό περιβάλλον που τόν επηρεάζει και τόν καθορίζει. Έτσι, μέ αυτή την νο-

μαποδοσία ό εύρωπαϊκός πολιτισμός από τήν άπαρχή του άσχολήθηκε μέ τό περιβάλλον καί συνεχίζει μέχρι σήμερα. Ή ανάπτυξή του τόν όδήγησε νά πα-
ρέμβει στό περιβάλλον χρησιμοποιώντας τήν τεχνολογία καί τεχνογνωσία πού
είχε αποκτήσει.

Ό εύρωπαϊκός πολιτισμός σχετίζεται μέ τί γεωγραφία καί ό,τι τοῦ προσφέ-
ρει, βουνά, θάλασσες, ποτάμια, λίμνες, δένδρα, φυτά, ζώα καί ότιδήποτε άλλο
έχει σχέση μέ τί φύση, καθώς καί όλα όσα δημιουργεί ό άνθρωπος, οικοδομή-
ματα, καλλιέργειες, προϊόντα καί άλλα.

Ένας άλλος τομέας μέ τόν όποιο σχετίζεται ό εύρωπαϊκός πολιτισμός είναι
ή Κοινωνιολογία, πού περιλαμβάνει τήν κοινωνική δομή, τίς ήθικές αξίες, τά
ιδανικά καί τήν καθημερινότητα. Σέ όλα αυτά βλέπουμε τήν ιδεολογία τής κοι-
νωνίας καί πώς αυτή αναπτύσσεται ανάμεσα στόν άνθρωπο καί τί φύση. Έδω
φαίνεται καί ή ψυχολογία πού κυριαρχεί στόν πολιτισμό, μέσω τής συλλογικής
νοοτροπίας πού φανερώνει μιá συγκεκριμένη αντίληψη γιά τά πράγματα τοῦ
φυσικοῦ περιβάλλοντος¹.

Άκόμη, ή Πολιτική Οικονομία είναι αυτή πού καθορίζει τά πολιτικά, τεχνο-
λογικά, οικονομικά καί δημογραφικά στοιχεία πού συνθέτουν τόν εύρωπαϊκό
πολιτισμό αλλά καί τήν ανάπτυξή του. Επίσης ή αρχιτεκτονική, οί τέχνες (μου-
σική, γλυπτική, θέατρο καί άλλα), μπορούν νά συμπεριληφθοῦν σέ αυτό τό πο-
λιτισμικό γίνεσθαι τοῦ εύρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί τής σχέσης του μέ τό περι-
βάλλον².

Ή αρχή τής σχέσης τοῦ εύρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί τοῦ περιβάλλοντος
είναι πολύ παλαιά καί χρονολογείται από τότε πού ό άνθρωπος αρχίζει νά δια-
μορφώνει οργανωμένες κοινότητες, εργαλεία, ήθη καί έθιμα. Όμως ή σημαντι-
κότερη χρονική στιγμή αὐτῆς τής σχέσης ξεκινά μέ τήν ανάπτυξη τοῦ ελληνικοῦ
πολιτισμοῦ, όπου ή φιλοσοφία, εκτός τῶν μεγάλων ἐρωτημάτων γιά τί ζωή καί
τί δημιουργία, ασχολείται καί μέ τό φυσικό περιβάλλον.

Όλοι τους σχεδόν οί Έλληνες φιλόσοφοι αναφέρονται στό περιβάλλον καί
τούς νόμους πού τό διέπουν, σέ βασικές αρχές, όπως ή ενότητα τής φύσης, ή
σχέση της μέ τόν άνθρωπο καί ή παραδοχή ότι ή χρήση τοῦ μέτρου είναι ό
κανόνας πού κρατά τήν ισορροπία ανάμεσα στόν άνθρωπο καί τί φύση.
Έννοιες όπως «περί ἐντροπίας καί ἀνακύκλησης» παραμένουν σημαντικές καί

¹ Braudel (2002), σσ. 60-78.

² Casson (2006), σσ. 363-364.

βασικές απόψεις για τη σύγχρονη οικολογία, παρά τό ότι εμφανίστηκαν καί υπάρχουν από τήν εποχή τών αρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Οἱ ἀναφορές τοῦ διάσημου ἱατροῦ Ἱπποκράτη στό σύγγραμμά του «Περί ἀέρων, ὑδάτων καί τόπων» πώς τό περιβάλλον διαμορφώνει τήν υγεία τών ἀνθρώπων, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διατροφῆς, τοῦ κλίματος καί τοῦ ποιοτικοῦ πόσιμου νεροῦ, εἶναι καίριες μέχρι σήμερα.

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός πολιτισμός ἀσχολήθηκε μέ τό οἰκιστικό περιβάλλον, τή χωροταξία, τήν πολεοδομία καί τή δημόσια υγεία. Στήν ἀρχαία Ἀθήνα ἀλλά καί στίς περισσότερες πόλεις φρόντιζαν τά κτίσματα νά μὴν ἐπηρεάζουν ἀρνητικά τή δημόσια υγεία, ἰδιαίτερα ὅσα σχετίζονταν μέ κάποιες κατηγορίες ἐπαγγελματιῶν πού μπορεῖ νά ἐπιβάρυναν τό περιβάλλον (βυρσοδέψες, τυροκόμοι κ.ἄ.). Κατασκεύαζαν οἱ πόλεις ἀρδευτικά καί ἀποχετευτικά ἔργα, ὥστε νά ὑπάρχει ἐπάρκεια σέ πόσιμο νερό καί νά ἀποφεύγονται οἱ ἐστίες μόλυνσης ἀπό τά λύματα³.

Τά δάση, ἡ πανίδα καί ἡ χλωρίδα προστατεύονταν, ὥστε νά ἀκολουθοῦν τή φυσική τους ἐξέλιξη. Ἐάν κάποιο δάσος χανόταν ἀπό πυρκαγιά, κυρίως γινώταν ἀναδάσωση, ἔχοντας τή γνώση τών σπόρων πού ἔπρεπε νά σκορπίσουν ἀλλά καί σέ ποιά σημεία ὥστε νά φυτρώσουν.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία καί μυθολογία διαμόρφωσε τή σκέψη τών ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, καθὼς οἱ θεοί, οἱ ἡμίθεοι καί οἱ ἀνθρωποει παραουσιάζονται ὡς μέρη ἑνός εὐρύτερου συνόλου μαζί μέ τή γῆ, τά δάση, τά ποτάμια καί τά ζῶα. Πολλά στοιχεῖα τῆς φύσης, δάση, ποτάμια, λίμνες καί ἄλλα ἦταν θεοποιημένα καί προστατεύονταν ἀπό τήν θήρα, ἀλίευση καί κοπή δένδρων.

Βέβαια, παρά τήν σημασία πού ἔδιναν στό περιβάλλον, λόγῳ τών αὐξημένων ἀναγκῶν σέ ναυπηγική καί οἰκοδόμησι, τά 2/3 τών δασῶν εἶχαν καταστραφεῖ ἀπό τήν ἐντατική ξύλευση ἥδη ἀπό τήν ἀρχαϊκή περίοδο⁴.

Κατά τή ρωμαϊκή περίοδο συνεχίστηκαν νά κυριαρχοῦν τά στοιχεῖα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς περιόδου, ἐνισχυμένα ἀπό τό ρωμαϊκό δίκαιο καί τό πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ πού μετὰ τόν Μέγα Κωνσταντῖνο ἐξαπλώθηκε σέ ὅλο τόν τότε γνωστό ρωμαϊκό κόσμο.

Ἡ ἰδεολογία γιά τό περιβάλλον γίνεται περισσότερο ἀνθρωποκεντρική, ἐπιηρεασμένη ἀπό τόν χριστιανισμό, ὅπου ἡ φύση εἶναι τέλειο δημιούργημα μέ κέ-

³ *Λυγκούρη* (Νερό-Περιβάλλον-Πολιτισμός).

⁴ *Ντάφης* (2006).

ντρο της τόν άνθρωπο, ό όποίος όμως δέν εἶναι δυνάστης αὐτῆς ἀλλά οἰκονόμος της καί προστάτης της. Ἐάν ό άνθρωπος ἀνταποκρίνεται στόν ρόλο του αὐτό, δέν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα, όταν όμως λειτουργεῖ ἐξουσιαστικά καί ἐγωιστικά τότε ὁδηγεῖ τό περιβάλλον σέ ἀρνητικές καταστάσεις⁵.

Ὁ ρωμαϊκός κόσμος ὑπάρχει ἐνιαῖος μέχρι τήν πτώση τῆς Ρώμης (476 μ.Χ.) καί τή διάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ τμήματος. Ἀπό ἐκεῖ καί πέρα συνεχίζει νά ὑπάρχει στό ἀνατολικό του τμήμα μέχρι τό 1453, πού εἶναι γνωστό ὡς «βυζαντινή αὐτοκρατορία» καί παραλαμβάνει ὅλη τή ρωμαϊκή παράδοση καί πολιτισμό φτάνοντας σέ ὑψηλά ἐπίπεδα ἀνάπτυξης. Ὅπως ἦταν φυσικό, συνεχίζει τή σχέση του μέ τό περιβάλλον προστατεύοντάς το μέ πάρα πολλούς νόμους πού ἐκδόθηκαν κατά τήν περίοδο τῆς ὑπαρξίς της. Πολεοδομικές νομοθεσίες⁶, ἡ διαχείριση τοῦ ὑδάτινου πλούτου⁷, τά δάση καί τά ἄγρια ζῶα, ἡ ἀγροτική ζωή καί ἄλλα προκαλοῦσαν πάντα τό ἐνδιαφέρον τῶν Βυζαντινῶν.

Μέ τό πέρασμα στή νεώτερη καί σύγχρονη εὐρωπαϊκή ἱστορική περίοδο τό θέμα τοῦ περιβάλλοντος ἀπασχόλησε τήν εὐρωπαϊκή διανόηση καί ἀρκετοί φιλόσοφοι καί ὁργανωμένες κοινωνίες ἔστρεψαν τήν προσοχή τους σέ αὐτό. Μέχρι τό τέλος τῆς μί βιομηχανοποιημένης ἐποχῆς ἡ σχέση μέ τό περιβάλλον ἦταν περίπου στά ἴδια ἐπίπεδα μέ τήν προηγούμενη περίοδο.

Ὅταν όμως ἡ Εὐρώπη περνᾷ στή Βιομηχανική περίοδο, τά πράγματα ἄλλαξαν μέ γρήγορο ρυθμό γιά τό περιβάλλον. Παρουσιάζεται ἀλματώδης αὔξηση τῆς βιομηχανίας, τῆς παραγωγῆς, τῆς τεχνολογικῆς γνώσης, οἱ ὁποῖες ἔθεσαν νέες καταστάσεις γιά τή φύση πού δέν ἦταν δυνατό νά τεθοῦν στό παρελθόν. Δημιουργήθηκαν νέες προκλήσεις γιά τή φύση, καθώς ἡ ἀλόγιστη σπατάλη τῶν πόρων, ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς, ὁδήγησε στήν καταστροφική τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος λόγω τῆς ρύπανσης καί τῆς μόλυνσης, τόσο στή γῆ ὅσο καί στόν ἀέρα ἀκόμα στίς κλιματικές διαταραχές καί τήν καταστροφή τῶν βιοτόπων.

Οὐσιαστικά κατά τόν 19ο καί 20ό αἰῶνα χάνεται ἡ λογική στήν ἰσορροπημένη διαχείριση τοῦ περιβάλλοντος καί κυριαρχεῖ ἡ ἐκμετάλλευση καί μόνο τῶν πόρων γιά μιᾶ ἀτελείωτη ἐξυπηρέτηση τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν μέ καταστροφικές συνέπειες γιά τή φύση.

⁵ Οἰκονόμου Η., (1994).

⁶ Τρωιάνος-Πιτσάκης (1998), σ. 46. Ἐπίσης βλέπε Ἀρμενόπουλος Κ. (1971), σ. 134.

⁷ Burg (1911), σ. 140 καί Κασσιανοῦ Βάσσου, Γεωπονικά, σσ. 28-39.

2. Ευρωπαϊκά οικολογικά κινήματα, πολιτική και νομοθεσία

Η διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που όδεύει προς την καταστροφή και όχι μόνο σέ ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά παγκόσμια, οδήγησε προς μία νέα κατεύθυνση ευαισθητοποίησης για τί σωτηρία του περιβάλλοντος από τούς λαούς και τούς διανοούμενους της Εύρώπης.

Τό ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό κίνημα διακρίνεται σέ 2 περιόδους: τήν πρώτη, που άρχίζει στά τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τήν πρώτη δεκαετία του 20ού (1880-1910), και τί δεύτερη, που τοποθετείται από τό 1970 μέχρι σήμερα.

Στήν πρώτη περίοδο αναγνωρίζεται ή ανάγκη νομοθετικών παρεμβάσεων ένφ στή δεύτερη προτείνεται ή ανάγκη ριζοσπαστικών αλλαγών, ώστε νά υπάρξει σοβαρή αντιμετώπιση του προβλήματος.

Στά μέσα του 20ού αιώνα πολλά κοινωνικά κινήματα εμφανίζονται και πολλαπλασιάζονται. Τό ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό κίνημα εκφράζεται πολιτικά μέσα από «πράσινους» πολιτικούς σχηματισμούς⁸, ένφ όλο και περισσότερα πολιτικά κόμματα περιλαμβάνουν τήν οικολογία στό πρόγραμμά τους. Στρέφονταν στήν προώθηση περιβαλλοντικών αλλαγών μέσω της νομοθεσίας και του τρόπου ζωής. Στό τέλος του 1980 τό οικολογικό κίνημα πλέον απέκτησε παγκόσμια διάσταση⁹.

Κατά τήν πρώτη περίοδο της Εύρωπαϊκής Ένωσης, τό περιβαλλοντικό κίνημα δέν ήταν τόσο ψηλά στήν πολιτική της άτζέντα. Τό πρώτο ένδιαφέρον στήν Εύρωπαϊκή Ένωση, και κατ' έπέκταση ευρύτερα ευρωπαϊκά, δημιουργείται κατά τί διάσκεψη κορυφής στό Παρίσι τόν Ιούλιο του 1972, όπου αναγνωρίστηκε ότι πρέπει νά δοθεί προσοχή στό περιβάλλον. Από τότε δρομολογήθηκε ένα πρώτο πρόγραμμα δράσης για τήν περίοδο 1973-1976 από τό οποίο καθορίστηκε τό γενικό πλαίσιο της περιβαλλοντικής πολιτικής της Εύρωπαϊκής Ένωσης.

Ακολούθησαν πολλά προγράμματα και οδηγίες για τήν προστασία των φυσικών πόρων, τί διατήρηση της φύσης και τί διαχείριση των αποβλήτων. Η πράξη όμως του 1987 ήταν πάρα πολύ σημαντική για τί μεταρρύθμιση του τομέα του περιβάλλοντος. Η ανάπτυξη του ευρωπαϊκού οικοδομήματος έδωσε τί δυνατότητα νά θεσπιστούν σταδιακά διατάξεις που νά προστατεύουν τό περιβάλλον.

⁸ Biehj (1993), σσ. 177-196.

⁹ Βλέπε Touraine (1974), σ. 89, Καστοριάδης (1981), σ. 32, Παπαδημητρίου (1998), σσ. 36-40.

Κύριες ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες αποτελούν η λευκή βίβλος του 1993, η διάσκεψη για το περιβάλλον και την απασχόληση τον Μάιο του 1997 με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη, η συνθήκη του Άμστερνταμ τον Ιούνιο του 1997, η ανακοίνωση τον Οκτώβριο του 1997 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με θέμα περιβάλλον και απασχόληση, το ψήφισμα του Οκτωβρίου 1998 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που ενισχύει την προηγούμενη ανακοίνωση και την έγκριση ότι ο τομέας του περιβάλλοντος μπορεί να καταστεί πηγή δημιουργίας, απασχόλησης τον Φεβρουάριο του 1999¹⁰.

Έκτοτε, η ευρωπαϊκή πολιτική παρέμβαση περνά κυρίως στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία, ως θιασώτης της εφαρμογής του διεθνούς δικαίου και της ήπιας παρέμβασης μέσω της διπλωματίας και του μεγάλου πολιτιστικού κεφαλαίου που διαθέτει, προσπαθεί να έχει μια προώθηση οικολογικών θεμάτων στη διεθνή σκηνή παρά τις δυσκολίες που υπάρχουν. Από το 2007 μέχρι το 2016 και το 2018 στρατηγικά προώθησε και αξιοποίησε τον πολιτισμό ως μέσο ήπιας ισχύος και μέσα από τις διεθνείς σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να διασφαλιστεί η ανάπτυξη νέας πράσινης και βιώσιμης πολιτικής. Κατά την περίοδο 2019-2024 ανάμεσα στις 6 πολιτικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ξεχωρίζουμε την πρώτη, που αναφέρεται σε «μια ευρωπαϊκή πράσινη συμφωνία» που έχει ως θέμα της το περιβάλλον και την προστασία του.

Στην Ελλάδα, από τη δεκαετία του 1970 το οικολογικό ζήτημα αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο προβληματισμού για την πολιτική και την επιστήμη. Κατά συνέπεια, αναπτύσσεται το οικολογικό κίνημα και προσπαθεί να αναδείξει το θέμα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Η αστυφιλία, η εγκατάλειψη της υπαίθρου, η άναρχη ανάπτυξη της βιομηχανίας κατά τη δεκαετία του '60, η παραγωγή ενέργειας, ο τουρισμός και οι μεταφορές προκάλεσαν σοβαρά οικολογικά προβλήματα.

Τό 1981 η ένταξη στην ΕΟΚ δημιούργησε νέα δεδομένα, καθώς προστέθηκε στο υπάρχον νομικό πλαίσιο και το κοινοτικό κεκτημένο για την προστασία του περιβάλλοντος.

Τό 1986 ψηφίστηκε ο νόμος 1650/1986: «Για την προστασία του περιβάλλοντος», που αποτελεί τη νομική βάση της εθνικής νομοθεσίας για το περιβάλλον. Η Ελλάδα έχει ενσωματώσει μέχρι σήμερα στο εθνικό της δίκαιο περί τις

¹⁰ «Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το περιβάλλον».

100 περιβαλλοντικές ευρωπαϊκές οδηγίες, ενώ συμμετέχει ως μέλος σε πάρα πολλές διεθνείς συμβάσεις για το περιβάλλον.

Παρά την αδιαμφισβήτητη πρόοδο απομένουν πολλά ακόμα βήματα που πρέπει να γίνουν από την Ελληνική Πολιτεία για την προστασία του περιβάλλοντος, αρκεί να δοῦμε το ζήτημα της ανακύκλωσης, για να καταλάβουμε ότι σε κάποιους τομείς απαιτούνται πολλά ακόμη να γίνουν.

3. Ο «Πράσινος» Πατριάρχης Βαρθολομαῖος: μιὰ ευρωπαϊκή οικολογική προσωπικότητα

Ανάμεσα στις πολλές προσωπικότητες Ευρωπαίων διανοουμένων αξίζει να γίνει αναφορά στο πρόσωπο του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου του Α'. Ο προκαθήμενος της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔχει χαρακτηριστεί διεθνῶς ὡς ὁ «Πράσινος» Πατριάρχης, διότι ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἀσχολήθηκε καὶ προώθησε τὰ διάφορα περιβαλλοντικά ζητήματα. Τό 1997, κατὰ τή διάρκεια μιᾶς ὁμιλίας του στή Σάντα Μπάριμπαρα τῆς Καλιφόρνιας τῶν ΗΠΑ, ἀναφέρθηκε γιά πρώτη φορά στήν ἔννοια τοῦ οικολογικοῦ ἁμαρτήματος, λέγοντας πῶς ἡ ἀνθρώπινη παρέμβαση γιά καταστροφὴ τῆς κτίσης τοῦ δημιουργῆσε ὁ Θεός ἀποτελεῖ σοβαρό ἁμάρτημα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τῆς δημιουργίας.

Τό 2009 ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἐπεσήμανε ὅτι ὁ ἐγωκεντρισμός ἀποτελεῖ τή βασική αἰτία τῆς περιβαλλοντικῆς μας ἁμαρτίας, καθὼς καί οἱ λάθος ἀξίες πού βιώνουμε καί ἀποδεχόμαστε χωρίς καμιά κριτική ἀξιολόγηση καί σκέψη¹¹.

Τό 2015 σέ ἓνα ἄρθρο του ὑποστήριξε τήν ἀνάγκη διεύρυνσης τῆς στενῆς καί ἀτομιστικῆς μας ἀντίληψης γιά τήν ἁμαρτία, ὅπου ἐφιστᾷ τήν προσοχή ὅτι δέν ἁμαρτάνουν μόνο τὰ ἄτομα ἀλλά καί συλλογικότητες¹². Ἀναφέρει ὅτι «συχνά τὰ φαινόμενα τῆς ὁμαδικῆς δράσης καί τῆς κοινωνικῆς μας ταυτότητας καθορίζουν τή στάση μας ἀπέναντι στό περιβάλλον. Τό πολιτισμικό ἥθος πού διαμορφώνεται μέσα ἀπὸ κοινές ἀποφάσεις καί τρόπο ζωῆς μᾶς ὁδηγεῖ σέ πράξεις πού σέβονται ἢ ὄχι τή φύση. Ὁ τρόπος ζωῆς, ἐάν αὐτός ἔχει ἀρετή ὅχι, μᾶς ὁδηγεῖ καί στήν ἀνάλογη συμπεριφορὰ πρὸς τό περιβάλλον».

¹¹ Μήνυμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Βαρθολομαίου στό Διεθνές συνέδριο Ἠθικῆς, θρησκείας καί Περιβάλλοντος, Ὁρεγκον, 5-4-2009.

¹² Ἄρθρο στό περιοδικό *Time*, 18-6-2015, «Οἰκολογία, Οἰκονομία καί Οἰκουμενισμός».

Επίσης ο Πατριάρχης Βαρθολομαῖος στάθηκε ἀπέναντι στήν ὑπερβολική κατανάλωση καί τὴν χωρίς ὄρια βιομηχανική ἀνάπτυξη, εἰδικά στή νεοφιλελεύθερη μορφή της, ἡ ὁποία, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 καὶ ἔπειτα, ὅλο καὶ περισσότερο ἐδραιώνεται στὸ σύστημα παραγωγῆς. Αὐτὸ τὸ οἰκονομικὸ μοντέλο παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης ἔχει ἐπηρεάσει σέ μεγάλο βαθμὸ τὶς κοινωνίες μας, ποὺ ἔχουν παραγκωνίσει τὶς ἀρετές καὶ τὶς ἀξίες τῆς χριστιανικῆς παράδοσης, ἡ ὁποία στὴ θεωρία της χρησιμοποιεῖ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο μέ μέτρο, χωρίς νά τὸν ὑποδουλώνει σέ αὐτά¹³.

Ἡ παρέμβαση τοῦ Πατριάρχῃ Βαρθολομαίου στὸ οἰκολογικὸ ζήτημα εἶναι σημαντικότερη λόγῳ τῆς πνευματικῆς του θέσης, ὡς πνευματικὸς ἡγέτης τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, καθὼς προτείνει τὴν ἐπιστροφή τῆς ἀνθρωπότητας στὶς παραδοσιακές χριστιανικές ἀρετές, τῆς σωφροσύνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐγκράτειας καὶ τοῦ μέτρου, ὥστε νά ἀποκτήσουμε ἕνα οἰκολογικὸ βιώσιμο μέλλον. Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν πνευματικὴ προσφορά καὶ πορεία γιὰ τὸ περιβάλλον συγκαταλέγεται στὰ πρόσωπα ἐκεῖνα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἔδωσαν πολλὰ γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος.

Γενικότερα, ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι σέ μεγάλο βαθμὸ εὐαισθητοποιημένος στὰ περιβαλλοντικὰ ζητήματα καὶ προσπαθεῖ, μέ τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτικά μέσα ποὺ διαθέτει, νά ἀντιμετωπίσει τὸν κίνδυνο τῆς περιβαλλοντικῆς καταστροφῆς, προωθώντας μὴ νέα φιλοσοφία γιὰ τὴ χρήση νέων μορφῶν ἐνέργειας, ὅπως ἡ πράσινη, ποὺ εἶναι φιλική πρὸς τὸ περιβάλλον, καὶ προστατεύοντας τὴν ὑλική καὶ τὴν αὔλη πολιτισμικὴ κληρονομιά τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου.

ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἀρμενόπουλος Κ., *Πρόχειρον νόμων ἢ ἐξάβιβλος*, ἐπιμ. Κ. Πιτσάκης, Δωδώνη, Ἀθήνα 1971.
2. Biehl J., (1993) *Ἡ ἀφομοίωση τῶν εὐρωπαϊῶν πρασίνων: Ἀπὸ κινήματα σέ κοινοβουλευτικὰ κόμματα*.
3. Braudel F., (2002) *Γραμματικὴ τῶν πολιτισμῶν*, μτφ. Ἀλεξάκης, Α., Ἀθήνα, ΜΙΕΤ.
4. Burg J.B., *The imperial administrative system in the ninth century with a revised text of kletovologion of philotheos*. London, Oup, 1911.

¹³ Ὁμιλία στὸ Παγκόσμιο Οἰκουμενικὸ Φόρουμ στὸ Νταβὸς τῆς Ἑλβετίας τὸ 1999.

5. Casson, M. (2006), "Culture and economic performance" in Ginsburg-Throsby ed. *Handbook of the economics of art and culture*, vol. 1.
6. *Η ευρωπαϊκή ένωση και τό περιβάλλον*, Λουξεμβούργο 1998.
7. Κασσιανού Βάσσου, *Γεωπονικά: Αρχαιότητα-βυζάντιο* (μτφ. Έπ. Μαλαΐνου), Κουλτούρα 2014.
8. Καστοριάδης, Κ., Κον. Μπεντίτ Ντ., (1981), *Από την Οικολογία στην αυτονομία*, Αθήνα, Κέδρος.
9. Ντάφης Σ., (2006), *Τό μέλλον του δάσους και τό δάσος του μέλλοντος*.
10. Οικονόμου Ήλίας, (1994), *Θεολογική Οικολογία*, Αθήνα, Άποστολική Διακονία.
11. Παπαδημητρίου Β., *Περιβαλλοντική εκπαίδευση και σχολείο*, Αθήνα, Τυπωθήτω.
12. Touraine, A. (1974), *The post industrial society*, London: Wildwood House.
13. Τρωιανός Σπ., Πιτσάκης Κ., (1998), *Φυσικό και δομημένο περιβάλλον στίς βυζαντινές νομικές πηγές*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν.